Estetika va ritorika

Husanova Rayhona
Guliston davlat pedagogika insituti

Pedagogika yo'nalishi 1-kurs talabasi

e-mail:rayhonahusanova779@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada estetika va ritorikaning nazariy asoslari, ularning o'zaro bog'liqligi hamda jamiyat ma'naviy taraqqiyotidagi ahamiyati tahlil qilingan. Estetikaning inson tafakkuri, didi va ma'naviy kamolotiga ta'siri yoritilib, ritorikaning nutq madaniyati va kommunikativ jarayonlardagi o'rni ochib berilgan. Shuningdek, estetik tafakkur va ta'sirchan nutqning yoshlar tarbiyasi, ta'lim tizimi hamda zamonaviy axborotlashgan jamiyatdagi dolzarbligi ilmiy asosda bayon etilgan. Tadqiqot davomida estetika va ritorikaning insonning ma'naviy dunyosini boyitish hamda ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: estetika, ritorika, go'zallik, nafosat, nutq madaniyati, notiqlik san'ati, estetik tarbiya, kommunikativ kompetensiya, ma'naviyat, san'at, badiiylik, madaniyat, tafakkur, ta'sirchan nutq, globallashuv.

Kirish

Estetika va ritorika inson ma'naviy olamining eng qadimiy va eng muhim intellektual yo'nalishlaridan biri bo'lib, ular falsafa, san'atshunoslik, tilshunoslik hamda kommunikatsiya nazariyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Estetika go'zallikning mohiyati, san'atning kelib chiqishi, badiiy idrok va estetik did masalalarini o'rgansa, ritorika nutqning ta'sirchanligi, mantiqiyligi va ifodaviy kuchini shakllantiruvchi fan sifatida insonning ijtimoiy-kommunikativ faoliyatida muhim o'rin egallaydi. Ushbu ikki yo'nalishning uyg'unligi inson tafakkurining ham ratsional, ham emotsional qatlamlarini birlashtiradi.

Qadimgi yunon falsafasida estetika va ritorika ilmiy tizim sifatida shakllangan. Aflotun go'zallikni mutlaq g'oyalar olamiga mansub deb hisoblab, moddiy dunyodagi go'zallik uning soyasi ekanligini ta'kidlaydi. U san'atning ta'sir kuchini yuqori baholagan holda, uning tarbiyaviy ahamiyatiga ham, xavfli jihatlariga ham e'tibor qaratadi [1]. Aristotel esa estetikani tizimli fan darajasiga olib chiqib, "Poetika" asarida san'atning asosiy tamoyili sifatida mimesis (taqlid)ni asoslaydi va estetik zavq inson ruhiy poklanishiga xizmat qilishini ta'kidlaydi [2].

Ritorika masalasida Aristotel uni ishontirish san'ati sifatida talqin qilib, nutqning uch asosiy komponenti — "logos (mantiq), ethos (axloqiy ishonchlilik) va pathos (hissiy ta'sir)"ni ajratib ko'rsatadi [3]. Bu yondashuv keyingi notiqlik nazariyalarining asosiga aylangan.Rim notiqlik maktabida Mark Tulliy Siseron ritorikani jamiyat boshqaruvi va siyosiy hayotning ajralmas qismi sifatida ko'rib, notiqning bilimli, axloqli va fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lishini talab qiladi [4]. Kvintilian esa "Institutio Oratoria" asarida notiqlikni faqat texnik mahorat emas, balki shaxsning uzluksiz tarbiya jarayoni mahsuli sifatida baholaydi [5].

Sharq falsafasida ham estetika va nutq madaniyati masalalari muhim o'rin tutadi. Abu Nasr Forobiy inson kamolotini aql, axloq va estetik uyg'unlikda ko'radi hamda go'zallikni ruhiy poklanish vositasi sifatida talqin qiladi [6]. Abu Ali ibn Sino esa mantiq va nutq aniqligini ilmiy tafakkurning asosiy sharti sifatida ko'rsatadi [7].

Temuriylar davri mutafakkiri Alisher Navoiy ijodida estetik did va so'z san'ati yuksak darajada ifodalangan bo'lib, u so'zning kuchi inson qalbini o'zgartiruvchi eng muhim vosita ekanligini ta'kidlaydi [8]. Bu esa Sharq ritorik va estetik tafakkurining yuksak darajasini ko'rsatadi.

Yevropa falsafasida esa Immanuil Kant estetikani “manfaatsiz lazzat” sifatida talqin qilib, go‘zallik subyektiv idrokka asoslanishini asoslab beradi [9]. Gegel esa san’atni “mutlaq g‘oyaning hissiy ifodasi” deb hisoblab, estetikani falsafiy tizimning muhim bosqichi sifatida ko‘rsatadi [10].

Zamonaviy ilmiy qarashlarda estetika va ritorika kommunikativ madaniyat, media, pedagogika va psixologiyaning ajralmas qismi sifatida o‘rganilmoqda. Globallashuv sharoitida ta’sirchan nutq va estetik did shaxsning ijtimoiy faolligi, professional muvaffaqiyati va madaniy saviyasini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda.

Shu jihatdan estetika va ritorika o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni chuqur ilmiy tahlil qilish, ularning inson ma’naviy kamolotidagi o‘rnini ochib berish bugungi kunda dolzarb ilmiy muammo sifatida qaraladi.

Estetika va ritorika bir-birini to‘ldiruvchi tushunchalar bo‘lib, ular insonning ma’naviy va kommunikativ madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Chiroyli va ta’sirchan nutq estetik mezonlarga asoslanadi. Nutqdagi badiiylik, obrazlilik, ohangdorlik va uslubiy boylik tinglovchining nafaqat ongiga, balki hissiyotiga ham ta’sir qiladi. Estetik jihatdan boy nutq insonning fikrini aniq va ta’sirchan yetkazish imkonini beradi. Masalan, badiiy tasvir vositalari, maqol va matallar, she’riy parchalar yoki obrazli ifodalar nutqning mazmunini boyitadi hamda tinglovchida kuchli taassurot uyg‘otadi. Shu jihatdan notiqlik san’atida estetik unsurlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Ritorika orqali estetik qarashlar ommaga yetkaziladi. Ayniqsa, san’atkorlar, adiblar, pedagoglar va siyosatchilar nutq madaniyati vositasida jamiyat ma’naviyatiga ta’sir ko‘rsatadilar. Nutqning estetik va mantiqiy uyg‘unligi insonning kommunikativ kompetensiyasini oshirib, ijtimoiy munosabatlarni rivojlantiradi.Estetika va ritorikaning uyg‘unligi insonning shaxsiy kamolotida ham muhim o‘rin tutadi. Go‘zal fikrlash va chiroyli so‘zlash madaniyati insonning ma’naviy yetukligini namoyon etadi. Shu sababli ta’lim jarayonida estetik tarbiya va nutq madaniyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, estetika va ritorika inson ma’naviy hayotining muhim tarkibiy qismlari bo‘lib, ular jamiyat madaniy taraqqiyotida alohida o‘rin egallaydi. Estetika insonning go‘zallikni anglash, nafosatni his qilish va san’at orqali ruhiy kamolotga erishishiga xizmat qilsa, ritorika esa fikrni aniq, ravon va ta’sirchan ifodalash imkonini beradi. Ushbu ikki tushuncha bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, insonning estetik didi hamda kommunikativ madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, estetik tafakkur va notiqlik san’ati jamiyat ma’naviy rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Go‘zal va mazmunli nutq insonning fikrini samarali yetkazishga yordam beradi, tinglovchilarning hissiy va aqliy dunyosiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, san’at va estetik qadriyatlar inson qalbida ezgulik, vatanparvarlik va insonparvarlik tuyg‘ularini shakllantiradi.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida estetika hamda ritorikaning dolzarbligi yanada ortib bormoqda. Ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlarda nutq madaniyati hamda estetik yondashuv muhim kommunikativ vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli yosh avlodni estetik did, nutq madaniyati va mustaqil fikrlash ruhida tarbiyalash zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, estetika va ritorikaning uyg‘unligi insonning shaxsiy kamoloti, ijtimoiy faolligi va madaniy saviyasini oshirishga xizmat qiladi. Chiroyli fikrlash va go‘zal so‘zlash madaniyati insonning ma’naviy yetukligini namoyon etadi. Shu bois ta’lim va tarbiya jarayonida estetik tarbiya hamda notiqlik san’atini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish jamiyatning ma’naviy yuksalishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Aristotel. *Poetika*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
3. Aristotel. *Ritorika*. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2017.
4. Sitseron M.T. *Notiqlik san’ati haqida*. – Toshkent: Fan, 2016.

5. To‘xtaxodjayeva M. *Pedagogika*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
6. Musurmonova O. *Estetik tarbiya asoslari*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2018.
7. G‘oziyev E.G‘. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2017.
8. Xoliqov A. *Pedagogik mahorat*. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018.
9. Azizxo‘jayeva N.N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: TDPU, 2016.
10. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.